

УДК 349.2

А.В. КАЦУБА, Харківська міська рада

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ГАЛУЗІ ТРУДОВОГО ПРАВА

Ключові слова: правова природа, галузь, трудове право

На сучасному етапі розвитку держави трудове право поступово перетворюється на загальносоціальне правове явище, на відміну від системи права колишнього Радянського Союзу, в якому правові норми були виключно продуктом діяльності держави. Наразі рушієм усіх правових реформ у сфері праці є соціальне замовлення; потреби та вимоги населення є основою законотворчості. Таким чином, із моменту отримання Україною незалежності галузь трудового права почала зазнавати значних змін, які, на нашу думку, мають бути головним об'єктом дослідження сучасних науковців.

Крім того, останні негативні зміни у світовій економіці, такі як масове безробіття, довготривалі відпустки без збереження заробітної плати, значною мірою посилюють соціальне занепокоєння у сфері організації праці. І, власне, галузь трудового права здатна не тільки здійснювати регулювання відносин між найманими працівниками та роботодавцями, але й нівелювати більшість соціальних проблем у сфері виробництва.

Дослідженням поняття та ознак галузі трудового права займалася низка вчених, серед яких О.Т. Барабаш, Я.І. Безугла, Н.Б. Болотіна, В.Я. Бурак, В.С. Венедиктов, Г.С. Гончарова, В.В. Жернаков, П.І. Жигалкін, І.В. Зуб, Л.І. Лазор, А.Р. Мацюк, П.Д. Пилипенко, В.О. Процевський, В.Г. Ротань, С.М. Синчук, С.Б. Стичинський, Г.І. Чанишева, Т.П. Шевчук, І.М. Якушев та ін.

Незважаючи на проведені дослідження вчених, досі немає єдиного розуміння поняття та ознак галузі трудового права, що й обумовлює необхідність проведення глибокого наукового дослідження. Метою статті є здійснення детального наукового аналізу поняття і

ознак галузі трудового права. Задля досягнення поставленої мети, у статті передбачається виконати такі завдання: дослідити сутність та розкрити зміст галузі трудового права; виділити ознаки галузі трудового права.

Не дивлячись на вже наявні дослідження із вказаної тематики, на нашу думку, слід акцентувати увагу на актуальності роботи. По-перше, євроінтеграційні процеси зумовлюють приведення українського законодавства у відповідність з європейськими вимогами, а, отже, і призводять до поширення зарубіжних тенденцій трудового права на вітчизняні реалії. По-друге, подальший розвиток виробництва зокрема та ринкової економіки взагалі також зумовлює потребу в реформуванні поглядів на трудове право. По-третє, сучасні погляди щодо верховенства прав людини та визнання її найвищою соціальною цінністю, які закріплені в ст.3 Конституції України [1], сприяють виробленню нових підходів до розуміння правової природи та значення трудового права, зокрема, переходу від радянської наукової спадщини до нових правових ідей.

Задля науково-теоретичного розкриття поняття та ознак галузі трудового права, необхідно розглянути такі категорії, як «правова природа», «галузь права», «трудове право». Академічний тлумачний словник української мови пропонує наступне визначення поняття «природа»: 1) органічний і неорганічний світ у всій сукупності і зв'язках, що є об'єктом людської діяльності й пізнання, все те, що не створене діяльністю людини; буття, матерія; 2) сукупність фізичних та психічних особливостей, з яких складається особистість людини і які проявляються в її діях, поведінці; 3) сукупність основних якостей, властивостей чого-небудь; суть, сутність [2, с.7]. Вочевидь, для з'ясування змісту категорії «правова природа» слід застосовувати саме третє визначення. Таким чином, ми можемо дійти висновку, що «правова природа» – це сукупність основних правових якостей, властивостей певного явища.

Що стосується поняття «галузь права», то існує безліч підходів до його визначення. Ви-

значення галузі права, типове для ХХ ст., міститься в Українській Радянській Енциклопедії: «галузь права – це самостійний підрозділ права, який складається з сукупності взаємозв'язаних норм права, що регулюють правові відносини в певній галузі суспільного життя» [3]. На наш погляд, вказане визначення є частково некоректним. По-перше, не можна наголошувати на абсолютній самостійності галузі права в системі права в цілому. Галузі права існують у тісному взаємозв'язку та не можуть функціонувати окремо, самостійно. Крім того, існують комплексні галузі права, які взагалі не можна назвати самостійними, бо вони знаходяться на стику суміжних галузей права.

Типове сучасне розуміння галузі права пропонується Юридичною енциклопедією. Так, галузь права визначається як порівняно автономна в системі права сукупність правових норм та інститутів, якими регулюються однорідні суспільні відносини [4, с.645].

На думку вчених М.В. Цвік та О.В. Петришина, галузь права – уособлена сукупність норм, спрямована на регулювання певної сфери якісно однорідних суспільних відносин [5, с.250]. Вказаний підхід до розуміння поняття «галузь права» є неповним, адже він не відображає одну з основних ознак галузі права – метод правового регулювання. Зрозумілим є той факт, що різні галузі права можуть регулювати однакові відносини. В такому випадку вказане визначення не може бути застосоване. Справедливо розрізнити галузі права можна лише на підставі предмета та методу правового регулювання.

Дослідник теорії права В.О. Котюк вказує, що галузь права – це така сукупність якісно однорідних норм права, які регулюють певну сферу суспільних відносин за допомогою тих чи інших методів і складають автономну підсистему права і законодавства [6, с.56].

О.Ф. Скакун пропонує під галуззю права розуміти відносно самостійну сукупність юридичних норм, що регулює якісно однорідну сферу (рід) суспільних відносин і володіє тільки їй властивим режимом правового ре-

гулювання [7, с.301]. Із вказаним визначенням, в цілому, можна погодитися, оскільки воно відображає сучасний підхід до розуміння галузі права.

Варто зазначити, що розуміння правової природи та значення галузі трудового права в різні часи не було сталим. Основні визначення, ознаки та характерні риси галузі трудового права змінювалися відповідно до реалій суспільного, політичного та економічного життя. Так, зокрема, за часів панування звичаїв, релігійних та інших соціальних норм, галузі трудового права як такої не існувало. Безперечно, вже тоді існували конкретні норми, що регулювали порядок укладення трудових угод, їх правочинність, але їх ще не можна було назвати повноцінною системою правових норм з огляду на відсутність їх формальної визначеності та забезпечення з боку держави [8, с.254]. Відповідно, галузь трудового права в цей час становила собою набір соціальних правил, які зберігалися у свідомості населення та забезпечувалися лише силою громадської думки.

За визначенням юридичної енциклопедії за редакцією Ю.С. Шемшученка, трудове право – це галузь права, якою регулюються індивідуальні відносини із застосування найманої праці та колективні трудові відносини [9, с.180]. У свою чергу, К.Л. Томашевський розкриває зміст трудового права шляхом його визначення як системи юридичних норм, логічно розподілених на частини, правові інститути та інші елементи, що регулюють трудові та інші тісно пов'язані з ними відносини на основі поєднання централізованого та локального, державного та договірної регулювання, єдності та диференціації правового регулювання праці, а також принципів соціального партнерства, рівності, свободи праці, гуманізму та справедливості [10, с.108]. Безперечно, ми підтримуємо зазначені визначення та вважаємо їх найбільш універсальними та коректними, оскільки в них відображено основні ознаки галузі трудового права на сучасному етапі її розвитку з урахуванням останніх досягнень правової науки.

Тим не менш, в теорії трудового права наявно ще безліч різних тлумачень змісту поняття «трудова право», які заслуговують на певну критику. Так, наприклад, В.М. Догадов визначає трудове право як особливу систему права, яка складається з чисельних законів про працю, що доповнюються колективними договорами [11, с.5]. Вочевидь, це визначення охоплює трудове право лише як галузь законодавства, але аж ніяк не відображає істинну правову природу цієї галузі як частини системи права України. Крім того, підхід, запропонований В.М. Догадовим, не враховує такі суттєві ознаки трудового права, як предмет, метод тощо. Тому, на наше глибоке переконання, застосування подібного підходу в науковій літературі є неприпустимим. Але варто зазначити, що вказане визначення відображає бачення трудового права на початку ХХ ст., а тому всі недоліки зумовлені виключно його застарілістю. Тим не менш, на нашу думку, і сучасні дослідники припускаються низки помилок при з'ясуванні змісту категорії «галузь трудового права».

В цьому аспекті, перш за все, ми не погоджуємося із звуженим тлумаченням змісту трудового права як сукупності правових норм, що регулюють трудові правовідносини працівників підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, виду діяльності та галузевої належності [12, с.5]. Категоричним недоліком такого підходу є незарахування до предмету галузі трудового права інших правовідносин, тісно пов'язаних з трудовими. До таких відносин слід віднести процедурні відносини у сфері індивідуальних і колективних трудових спорів тощо. Відповідно, вузьке розуміння предмету трудового права не відображає повною мірою всі ознаки правової природи цієї галузі.

Аналогічний підхід до визначення трудового права також пропонують А.Ю. Бабаскін, Ю.В. Баранюк і С.В. Дріжчана. Зокрема, вони вказують на те, що трудовим правом є система правових норм, що регулюють сукупність відносин суспільної організації праці на підприємствах, в установах, організаціях на під-

ставі поєднання суспільних, колективних і особистих інтересів трудівників [13, с.17]. Крім того, П.Д. Пилипенко, В.Я. Бурак та З.Я. Козак зазначають, що як галузь права трудове право являє собою систему правових норм, які регулюють сукупність суспільних відносин з приводу використання найманої праці [14, с.8]. Відповідно, на наш погляд, трудове право регулює не лише відносини з питань суспільної організації праці, але й інші, тісно пов'язані з ними відносини. Тому погодитися із запропонованими підходами ми не можемо.

На нашу думку, більш коректне визначення галузі трудового права дає В.С. Венедиктов, зазначаючи, що трудове право України являє собою систему встановлених або санкціонованих державою правових норм, які регулюють трудові та тісно пов'язані з ними відносини у суспільній організації праці [15, с.12]. Таким чином, дослідник зараховує інші відносини у сфері суспільної організації праці до предмета трудового права.

Тим не менш, вказане визначення також містить суттєвий недолік. Зокрема, підхід про те, що будь-яка галузь права являє собою систему встановлених або санкціонованих державою правових норм, є, на наш погляд застарілим. Етатистський підхід до права був властивий радянському періоду розвитку держави та права, за якого єдиним джерелом влади та законотворчої ініціативи була держава. Як було зазначено вище, на даний момент будь-які зміни соціального, економічного, правового та політичного характеру зумовлюються суспільним замовленням, яке висловлюється безпосередньо населенням країни. Тому, на нашу думку, не можна повноцінно казати про встановлення норм права державою. Держава лише відображає відносини, які склалися в суспільстві з метою їх впорядкування та регулювання, а також закріплює процедуру реалізації прав та повноважень населення.

Таким чином, проаналізувавши існуючі підходи до визначення галузі трудового права в українській науковій літературі, ми пропону-

емо наступне визначення: трудове право як галузь права – це система юридичних норм, що поєднуються в правові інститути, які регулюють трудові та інші тісно пов'язані з ними відносини на основі поєднання централізованого та локального, державного та договірної регулювання, єдності та диференціації правового регулювання праці, принципів соціального партнерства, рівності, свободи праці, гуманізму та справедливості, а також відображають політичну волю суспільства.

Виходячи із зазначеного підходу до розкриття змісту категорії «галузь трудового права», можна виділити наступні її ознаки: 1) трудове право є системою взаємопов'язаних правових норм; 2) галузь трудового права має самостійний характер, із власним предметом і методом; 3) предметом регулювання трудового права є трудові та інші тісно пов'язані з ними відносини (наприклад, розгляд трудових спорів); 4) трудове право застосовується шляхом поєднання диспозитивного та імперативного, централізованого та локального, державного та договірної методів; саме такий метод визначає особливий приватно-публічний характер трудового права; 5) трудове право є результатом відображення суспільних відносин, що склалися в державі та стали результатом суспільного замовлення, висловленого населенням України.

Підсумовуючи, зазначимо, що галузь трудового права являється надзвичайно важливою, оскільки стосується безпосередньо кожного громадянина. Надзвичайно актуальним при цьому є з'ясування понятійного апарату. Зроблене нами наукове дослідження терміну галузі трудового права, а також виділення її ознак дозволить краще розуміти сутність та значення даної галузі серед інших галузей права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : від 28.06.1996 р. // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Словник української мови / [АН УРСР. Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні ; редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін.]. – К. : Наук. думка, 1977. – 927 с.
3. Українська радянська енциклопедія : в 12 т. / за ред. М. Бажана. – 2-ге вид. – К. : Гол. редакція УРЕ. – 1974–1985 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://leksika.com.ua/15800724/ure/galuz_prava.
4. Юридична енциклопедія : в 6 т. Т. 1: А–Г / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К. : Укр. енцикл. – 1998. – 672 с.
5. Загальна теорія держави і права : підруч. [для студ. юрид. вищих навч. закл.] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. ; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. – Х. : Право, 2009. – 584 с.
6. Котюк В. О. Теорія права: курс лекцій : навч. посіб. для юрид. фак. вузів / В. О. Котюк. – К. : Вентурі, 1996. – 208 с.
7. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник / О. Ф. Скакун. – К. : Алеута ; КНТ ; ЦУЛ, 2009. – 520 с.
8. Гавриленко Ю. М. Становлення українського трудового права: історичний аспект / Ю. М. Гавриленко // Наукові праці МАУП. – 2010. – Вип. 2 (25). – С. 254–258.
9. Юридична енциклопедія : в 6 т. Т. 6: Т–Я / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 2004. – 768 с.
10. Томашевский К. Л. Очерки трудового права (История, философия, проблемы систем и источников) / К. Л. Томашевский ; науч. ред. О. С. Курьлева. – Минск : Изд. центр БГУ, 2009. – 335 с.
11. Догадов В. М. Очерки трудового права / В. М. Догадов. – М. : Рабочее изд-во «Прибой», 1927. – 163 с.
12. Беззуб Б. С. Трудове право України : опорний конспект лекцій / Б. С. Беззуб, О. М. Міхатуліна. – К. : МАУП, 2007. – 344 с.
13. Трудове право України: Академ. курс : підручник / А. Ю. Бабаскін, Ю. В. Баранюк, С. В. Дріжчана та ін. ; за заг. ред. Н. М. Хуторян. – К. : Вид-во А. С. К., 2004. – 608 с.
14. Трудове право України : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / [П. Д. Пилипенко,

В. Я. Бурак, З. Я. Козак та ін.] ; за ред. П. Д. Пилипенка. – 4-те вид., переробл. і доповн. – К. : Ін Юре, 2010. – 536 с.

15. Венедиктов В. С. Трудовое право Украины / В. С. Венедиктов. – Харьков : Консум, 2004. – 304 с.

Кацуба А. В. Поняття та ознаки галузі трудового права / А. В. Кацуба // Форум права. – 2013. – № 3. – С. 275–279 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_3_46.pdf

Проаналізовано дефініцію «галузь трудового права», з'ясовано сутність та зміст даного терміну. Виділено ознаки галузі трудового права.

***

Кацуба А.В. Понятие и признаки отрасли трудового права

Проанализировано дефиницию «отрасль трудового права», выяснены сущность и содержание данного термина. Выделены признаки отрасли трудового права.

***

Katsuba A.V. Concept and Characteristics of Labor Law Branch

The article explores the definition of «labor law branch», clarified the nature and meaning of the term. Highlight features of labor law branch.

Форум права Форум права